

15. Шульгин О. Україна і червоний жах. – Париж, 1927 (французькою мовою – Г. С.). Його ж. Державність чи гайдамаччина?: Зб. статей та документів. – Париж, 1931. Його ж. Без території: Ідеологія та чин уряду УНР на чужині. – Париж, 1934, Його ж. Україна проти Москви (1917). – Париж, 1935 (французькою мовою – Г. С.). Його ж. Голод на Україні. – Прага, 1929. Його ж. Проблеми сучасної політики// Тризуб, 1933, №28-37 та ін.

16. Шульгин Олександр. Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині. Автентичне відтворення видання 1934 р. Упорядники: Г. В. Стрельський, І. Д. Шевченко. – К., 1998.

УДК 94: 323.14:329.091(477)

Іван Дробот,

Володимир Кучер

**СПРОБИ ОПОРУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛ-КОМУНІСТІВ
ЦЕНТРАЛІЗАТОРСЬКОМУ КУРСУ РОСІЙСЬКИХ БІЛЬШОВИКІВ**

Аналізуються програмні положення більшовицької партії з національного питання; спроби опору українських націонал-комуністів централізаторському курсу російських більшовиків та їх наслідки.

Ключові слова: українські націонал-комуністи, більшовицька партія, національна політика.

Analyzed the programmatic provisions of the Bolshevik Party on the national question; attempts to resist the Ukrainian national communists the centralization of the Russian Bolshevik course and their consequences.

Key words: Ukrainian national communists, Bolshevik party, national policy.

В умовах розбудови правової демократичної держави, відродження духовності, плекання національної свідомості, на наш погляд, важливо пам'ятати про спроби певних внутрішніх і зовнішніх політичних чинників перервати цей процес. Важливо також пам'ятати і про те, що імперський ідеологічний міф про неподільність України і Росії виявився доволі живучим. Живуча також ідея відродження нового варіанту «співдружності» народів колишнього СРСР. В даному контексті важливим і необхідним є осмислення досвіду державного будівництва радянської імперії, до складу якої входила Україна. Особливо цінним є досвід вирішення, а вірніше не вирішення національного питання, що стало однією з головних причин розвалу радянської імперії.

Розпочавши побудову в 1917 р. нового державного утворення – СРСР, більшовики проігнорували нагромаджений на той час світовий досвід про те, що в кожному суспільстві з поліетнічним складом населення, де люди в процесі спілкування свідомо чи підсвідомо відчують свою національну ідентичність, існує об'єктивна необхідність державного регулювання міжетнічних стосунків, тобто відповідної національної політики. Її головна мета – забезпечити гуманні рівноправні відносини та гармонійну взаємодію між народами різних національностей. Діяльність більшовиків у сфері регулювання міжнаціональних стосунків відрізнялася своєю специфікою, що виходила з вимог імперської етнополітики колишнього сталінського тоталітарного режиму.

Аналіз, програмових положень більшовицької партії з національного питання, приводить до висновку, що формально відмежувавшись від царського самодержавства, але перейнявши великоімперські амбіції, більшовики впроваджували в життя ленінську тезу про те, що метою соціалізму «є не тільки зближення націй, але і злиття їх» [8, с. 240].

У наукових дослідженнях радянської доби, присвячених завоюванню більшовиками влади та майбутньому устрою СРСР, стверджувалось, що В. Ленін, розробляючи національне питання, обстоював право націй на

самовизначення аж до відокремлення. Це, звичайно так, але чи хотіли більшовики цього відокремлення? Адже це суперечило їх прагненню зберегти Росію в її колишніх межах. В. Ленін писав, що «питання про право націй на самовизначення, (тобто забезпечення Конституцією держави цілком вільного і демократичного розв'язання питання про відокремлення), недозволено змішувати з питанням про доцільність відокремлення тієї чи іншої нації» [7, с. 58]. У 1913 р. у листі до одного з лідерів закавказьких більшовиків С. Шаумяна він роз'яснював: «Право на самовизначення є виняток з нашої загальної політики централізму. Виняток цей безумовно необхідний перед лицем чорносотенного великоруського націоналізму, і найменша відмова від цього винятку є опортунізм... Але виняток не можна тлумачити надто широко. Нічого, абсолютно нічого, крім права на відокремлення тут немає і бути не повинно» [10, с. 231].

У цьому ж листі В.Ленін наголошував, що більшовики принципово проти федералізму, бо він послаблює економічні зв'язки. Немає сумніву, що більшовицькі керівники, зокрема В. Ленін, особливо Й. Сталін, який вважав себе теоретиком з національного питання, бачили в майбутній Росії унітарну радянську державу.

Теоретичні розробки Й. Сталіна полягали в тому, що визнавалось право за національними республіками на територіальне самоврядування націй і народностей Росії, але в межах єдиної державності. У січні 1918 року, виступаючи на III-му Всеросійському з'їзді Рад з доповіддю про федеративний устрій республік, він захищав унітаризм. Пізніше в листі до В. Леніна від 12 червня 1920 р., який не був відомий до 90-х рр. минулого століття, Й. Сталін відверто писав: «Для націй, що входили до складу старої Росії, наш (радянський) тип федерації можна і потрібно вважати доцільним як шлях до інтернаціональної єдності. Мотиви відомі: ці національності або не мали в минулому своєї державності, або втратили її давно, зважаючи на що радянський (централізований) тип федерації прищеплюється до них без особливого тертя» [19, с. 10].

Суб'єктами федерації Й. Сталін вважав автономії, позбавлені можливості і права на відокремлення. До цих автономій він відносив Польщу, Україну, Литву, Кавказ [12, с. 46] та ін. На думку Й. Сталіна, федералізм в Росії, що змінив «примусовий царський унітаризм», покликаний бути перехідним містком до майбутнього соціалістичного унітаризму.

Подібні погляди були властиві не лише Й. Сталіну. Вони, з одного боку, виражали досить розповсюдженні на рівні побутової свідомості ідеї великодержавності, коли російська експансія пояснювалася особливими месіанськими завданнями Росії. Приєднання неросійських народів вважалося необхідним і прогресивним актом. З іншого боку, сталінська «ідея соціалістичного унітаризму» потрапляла на сприятливий ґрунт віри в сильну централізовану владу, реалізація якої була можлива, на думку «батька народів», в межах «зрівняльного соціалізму» під тотальним поліцейським наглядом [18, с. 187].

Підсумки більшовицької національної політики не важко було передбачити тому, що вона базувалася не на наукових, а на ідеологічних засадах. У наукових працях національні відносини зображувались як безтурботна ідилія, монолітна єдність, триумф інтернаціоналізму, розквіт і зближення націй тощо.

До утворення Союзу РСР основною формою взаємин між радянськими республіками була договірна федерація. РСФРР підписувала договори з новоутвореними радянськими республіками. Їх доповнювали угоди з військових і фінансово-економічних питань. В цих договорах фіксувалося визнання незалежності й суверенності договірних сторін. Усі республіки, в тому числі Українська, з урахуванням договорів і угод активізували свою міжнародну політичну діяльність, приступили до встановлення безпосередніх контактів і зв'язків з іншими державами. Для керівництва цією діяльністю в усіх республіках були створені народні комісаріати з іноземних справ. На час створення СРСР Україна здійснила

обміи повноважними представниками з Польщею, Німеччиною, Чехо-Словаччиною, постпредство України було створено в Австрії. В Італії й Англії інтереси України представляли постпредства Росії в цих країнах. Незабаром УСРР визнали де-юре Естонія, Латвія, Литва, Німеччина, Польща, Туреччина і де-факто – Австрія, Італія, Чехословаччина. Це було реальним наслідком тієї міжнародної миролюбиво політики, що її проводив уряд УСРР.

Однак, незабаром з'ясувалося, що подібний стан речей не до вподоби російському державно-політичному керівництву. Як виявилось згодом, декларовані в договорах з РСФРР «незалежність» і «суверенітет» республік були перешкодою на шляху до повної централізації вирішення всіх питань, особливо зовнішньополітичного. До урядів національних республік все частіше лунало незадоволення їх самостійністю, звучала критика, «невірного», на думку Москви, зовнішньополітичного курсу. Спостерігалось відверте ігнорування статусу суверенності й незалежності державних утворень, що виникли при розвалі російської імперії.

Фактично національні республіки були, позбавлені центром, тобто урядом РСФРР всіх прав самостійно вирішувати питання внутрішнього й зовнішнього життя. Керуючись власними інтересами український уряд, наприклад, протестував проти того, що різні комісаріати, установи та відомства РСФРР поширювали свою діяльність в Україні, не маючи на це законного права і порушуючи суверенітет республіки.

Газета «Червоний прапор», орган Української комуністичної партії (боротьбистів), у березні 1919 р. з приводу великодержавницької політики більшовиків писала: «Ці «братські відносини» занадто безцеремонні, і посягають вони не лише на хліб, цукор, але й на душу народу. Такої шаленої й ганебної русифікації, яка йде тепер хвилею по всій Україні, ми не знали. Ні одної листівки на українській мові для українського селянина, ні одної брошури, ні одної газети радянської влади на українській мові. Ціла низка наказів про вживання «общепонятного» – це ознака часу. І на

скромні вимоги українського громадянина забезпечити і йому також приналежні національні і культурні права, які мають представники «братнього» народу на Україні, є лише одна відповідь: «шовінізм, буржуазність, контрреволюція» [15, с. 11].

Центральний уряд мав на «самостійну» діяльність республік свої погляди. Справа в тому, що більшовики прагнули зберегти російську імперію в її колишніх межах. Можна погодитись з думкою американського дослідника М. Бровкіна, який писав: «Лише з великою умовністю можна говорити про більшовицький уряд в Росії 1918 р., справді він контролював лише частину території. Однак, він заявив про свою претензію правити всією країною після того, як розпустив Установчі збори».

«Як тільки ослабла влада центру, – пише російський дослідник Ю. Солодухін, – про свою самостійність заявила Польща, Фінляндія, Литва, Латвія, Естонія, Україна, Бессарабія, Грузія, ханства Середньої Азії та інші території російської імперії. Виникали самостійні державні утворення в Сибіру, на Далекому Сході, в Криму, Донбасі, Забайкаллі, на Дону і Кубані. Більшовикам довелося відновлювати велику державу заново» [17, с. 16].

Про значення єдиної великої держави, а значить, її економічний потенціал і військову могутність, свідчить, зокрема, те, що тільки відокремлення України призвело б до втрати 3/4 видобутку вугілля, 2/3 залізної руди, 3/4 марганцевих руд, 2/3 солі, не кажучи вже про стратегічне значення української території. В той час Україна експортувала 9/10 всіх експортованих з Росії зернових, виробляла 4/5 цукру, на її території знаходилась значна частина Донецького басейну тощо. Відокремлення Баку означало б втрату нафти, а Середньої Азії – бавовни, вовни та іншої сировини.

Про те, що більшовики не прагнули до розпаду колишньої царської Росії, свідчить проголошення II-м Всеросійським з'їздом Рад (25 жовтня 1917 р.) встановлення влади Рад робітничих і солдатських депутатів на

всій території колишньої царської Росії [12, с. 46]. У «Декларації прав трудящого і експлуатованого народу», прийнятій III-м Всеросійським з'їздом Рад (січень 1918 р.), прямо говориться, що колишня царська Росія оголошується республікою Рад [9, с. 210].

Після жовтневого перевороту на арену політичної діяльності вийшли національні партії, що були представниками своїх націй. Вони захищали національну свободу, національну культуру, національну мову, національний суверенітет. «Але, – зазначає американський історик Ф. Силницький, – більшовики в повній відповідності з російським державним націоналізмом розглядали ці національні сепаратистські рухи, як ворожі їм, контрреволюційні» [16, с. 12].

Не можна ігнорувати й того факту, що в національних окраїнах переважна більшість населення не підтримувала більшовиків. Це яскраво підтвердилось наслідками виборів до Всеросійських Установчих зборів, що проводилось в Україні 27–29 листопада 1917 р. На цих виборах тільки за Українську партію соціалістів-революціонерів (УПСР) було подано 3433,5 тис. (52%) голосів, за більшовиків – 754 тис., або 10% [3, с. 112]. Решта голосів розділилася між іншими партіями. Українські партії зібрали 75% всіх голосів, більшовики набрали свої голоси за рахунок промислових центрів, переважно в Донбасі, де проживала значна кількість росіян і сильнішими були більшовицькі організації. Необхідно також нагадати й про те, що по всій Росії більшовики зазнали поразки при виборах до Всеросійських Установчих зборів, після чого вони їх ліквідували.

Основними вимогами, партій і рухів «національних окраїн» для встановлення рівноправних відносин між націями, були: ліквідація пануючого становища однієї нації над іншою, надання всім націям статусу державних націй. Лунали вимоги ліквідації мовної нерівності, свободи національної культури, формування національних адміністративних органів. Ці вимоги вступали в суперечку з більшовицьким ленінським розумінням держави і державної влади, принципу централізму, диктатури і

абстрактного самовизначення націй. Більшовики йшли на деякі поступки, але не бажали сприймати самі нації як рівноправних партнерів своєї влади.

В даному контексті варто зауважити, що військово–політичний союз, укладений між національними радянськими республіками в період воєнного комунізму, на той час був уже нестійким. За задумом центру, справжня стабілізація могла б здійснитися лише при умові відновлення економічної цілісності єдиної держави. Вищі партійно-державні органи вважали, що не тільки політична влада, але й економічний потенціал повинен бути сконцентрованим в руках єдиного керівного центру. Однак, заключний етап формування націй в одній інтегральній монолітній державі був непротим. Ставало очевидним, що договірна федерація не задовольняла ні центр, ні компартії національних республік. Керівники центру вважали радянські національні республіки небажаною проміжною ланкою в процесі здійснення неподільної влади. В свою чергу, уряди республік вважали, що центр втручається в справи, компетенція яких належала місцевим владам. Тим більше, що від імені центру виступав уряд РСФРР. Виникла необхідність вирішення питання про форму нового державного об'єднання.

За своїм характером об'єднаний рух із закінченням громадянської війни в Росії, повинен був увібрати в себе всі консолідуючі тенденції, що витікали з переходом до мирного часу. Однак цього не сталося тому, що для його реалізації, крім теоретичних розробок, потрібні були цілком вмотивовані практичні дії з боку правлячої більшовицької партії. А між тим їх не послідувало. Усвідомлення необхідності розширення соціальної бази за рахунок залучення до органів радянської влади представників інших партій не було реалізовано. Неодноразова постановка питання в партійних рядах, в першу чергу, в керівних органах, про розподіл функцій партійного і радянського апарату нічого не дали. Жорстокість у відстоюванні рішень центру поклала кінець участі представників республіканських партійних організацій в розробці прогностично

вивіреної політики соціальних, економічних і культурних перетворень, а головне перетворень в галузі міжнаціональних відносин.

Замість консолідації, що повинна була стати вирішальною для об'єднавчих процесів народів царської Росії, прагнення зберегти в руках правлячої партії всю повноту влади, якими б добрими намірами воно не диктувалось, вело до конфронтації і відкритої боротьби з іншими політичними силами й інакше думаючими.

На початку серпня 1922 р. ЦК РКП(б) була створена комісія для розгляду питання про взаємовідносини РСФРР з іншими радянськими республіками. Тоді ж почався судовий процес над групою есерів. Саме в такій політичній обстановці розгорталось обговорення принципів об'єднання республік. Безумовно, що це було неабияким стимулом для обґрунтування необхідності жорстокої централізації. Більшовицька партія стала ініціатором репресій проти інакодумаючих, своїх «ідейних ворогів». Були створені політизолятори, спецтабори для політичних в'язнів, тисячі їх було вислано на поселення у північні райони країни, вигнано в еміграцію.

Відмовившись від консолідації з будь-якими іншими політичними силами, більшовики розгорнули жорстоку боротьбу з інакодумаючими у власному партійному середовищі. В хід ішли політичні звинувачення, навішування ярликів, закулісні змови, підстави, абсурдні, надумані звинувачення людей у нескоених ними провинах [14, с. 16].

Відбувалися гострі суперечки між представниками центральних партійно-державних органів і представниками національних республік з питань національно-культурного і національно-державного будівництва в національних регіонах. Комуністи з України, Білорусії, Грузії вносили пропозиції, але прихильники адміністративно-командних методів у центрі не брали їх до уваги, нав'язували свої рішення. Зокрема пропонувалися заходи в галузі розвитку і зміцнення радянської федерації на основі принципів демократичного самовизначення народів, вирішення питань самостійності і відповідальності республік у сфері економіки, за умови

визнання їх суверенітету. Були слушні пропозиції в мовній політиці, що відкривало простір для розвитку національних мов, соціального і культурного розвитку цілих національних регіонів, охороні природи, архітектури, пам'ятників історії, вироблення єдиних підходів в ідейно-моральному вихованні, формуванні культури міжнаціонального спілкування, шанобливого ставлення до традицій, мови, мистецтва, історії народів тощо [4, с. 18-20].

Й. Сталін, на той час нарком національних справ РСФРР, пропонував об'єднання на основі «автономізації», тобто входження всіх національних республік в РСФРР на засадах автономній. Однак, В. Ленін гостро виступив проти цього проекту. Суть плану В. Леніна полягали в тому, щоб усі радянські республіки, серед яких і Російська Федерація, ввійшли на однакових правах у нове державне об'єднання – Союз Радянських Соціалістичних Республік. Завдяки його зусиллям були внесені зміни до проекту, підготовленого Й. Сталіним.

Змушений відступити від свого проекту «автономізації», Й. Сталін вніс деякі свої ідеї в Конституцію СРСР, що посилювали владу РСФРР над іншими союзними республіками. Зокрема, в другій палаті Рада Національностей РСФРР діставала переважну більшість голосів, хоч принцип рівноправності і суверенності цього не допускав [1, с. 17].

У наукових дослідженнях з цього питання, радянські автори стверджували, що СРСР створювався у відповідності з планами, рекомендаціями і побажаннями В. Леніна. На підтвердження наводились ленінські записки «До питання про національності або про автономізацію». Але ж ігнорувалася той факт, що їх він писав у день створення Союзу РСР. Лише 16 квітня 1923 р. вони надійшли до Політбюро ЦК РКП(б) [6, с. 15]. Отже, виходить, що ніякої ролі вони не відіграли. Останні нотатки В.Леніна, зокрема так званій «Заповіт», тривалий час були невідомі. Про них дізналися лише після XXЗ'їзду КПРС в 1956 р.

Й. Сталін не збирався відмовлятися від своїх поглядів. «Він і його прибічники, – зазначає відомий дослідник Ю. Шаповал, – не заперечуючи федеративної форми державності, на практиці почали реалізовувати ідею автономізації, створили союз республік з очевидною гегемонією Росії» [11, с. 14].

Поза увагою дослідників залишились праці В.Леніна, про те, що він прогнозував й інші шляхи об'єднання республік.

Зокрема, в чорновому нарисі проекту програми партії, опублікованій в 1918 р. до VII з'їзду РКП(б), він охарактеризував федерацію як «перехід до свідомої і більш тіснішої єдності трудящих» [20, с. 165]. В первісному нарисі тез з національного і колоніального питання до Конгресу II Інтернаціоналу В. Ленін наголосив, що «федерація є перехідною формою до повної єдності трудящих всіх національностей» [5, с. 19]. Тобто чітко прослідковувався класовий принцип у вирішенні національного питання.

З цього приводу російський академік Ю. Бромлей писав: «У ленінському відношенні до проблем федеративного устрою Країни Рад слід відрізнити тактичний і стратегічний підходи. Перший з них обумовлений конкретною ситуацією, що змушувала йти на поступки «незалежникам» і створити «ще новий поверх федерації»: другий – мав на увазі початкове створення лише «найпростішого» рівня федеративної структури, що поєднує національну автономію з «чисто» територіальною (обласною), а в перспективі – повну єдність трудящих різних націй» [12, с. 153].

Політичне об'єднання радянських республік в межах СРСР, було юридичним оформленням існуючого об'єднання всіх сфер життя окремих республік. Деякі нації, як союзні республіки, були приєднані пізніше, і це приєднання було складовою частиною того процесу, який характеризується тенденцією до поглинання неросійських національностей централізованою державою.

Побудова комуністичної багатонаціональної централізованої держави

була стихійним і не прорахованим на перспективу процесом. З самого початку ця держава несла заряд нестабільності і недовговічності. Перш за все, не враховувався такий фактор, як вияв національної свідомості неросійських народів, що розглядалася центральною політичною владою як вияв реакційного і контрреволюційного «буржуазного націоналізму», і як наслідок, над народами висіла постійна загроза бути зарахованими «до ненадійних» для створеної Й. Сталіним тоталітарної системи. Вони фактично були позбавлені прав вирішувати найважливіші питання свого національного життя, і головне, своєї державності.

У квітні 1923 р. відбувся XIII з'їзд РКП(б), який висунув концепцію коренізації, що передбачала підготовку й виховання кадрів корінної національності, їх висування на посади в партійних, державних і господарських органах, навчання, видання книг, газет, журналів рідною мовою. В Україні ця кампанія набула форми українізації. Це було викликано тим, що в деяких республіках частка корінного населення у складі республіканських партійних організацій була незначною. В Україні кількість українців в складі КП(б)У становила близько 21 відсотка. «На Україні, наприклад, – наголосив у своєму виступі на з'їзді М.І.Бухарін, – де склад партії російсько-єврейський, головне наше завдання полягає в роботі серед українців, і саме тому дуже часто на Україні частина наших товаришів з такою енергією, з такою люттю бореться проти українського націоналізму. Їм для правильної політики слід було б перевчатися» [13, с. 131].

Подібне становище спостерігалось й в інших республіканських партійних організаціях. Політика коренізації спрямовувалася, головним чином, на зміцнення впливу партійно-радянського активу на маси. В той же час, вона була й певним компромісом між ними бо широкі маси національно свідомого населення в республіках послідовно обстоювало право на національний розвиток. Це дало змогу сформувати національну інфраструктуру: систему народної освіти, засоби масової інформації,

духовну культуру, науку тощо. Одночасно були створені умови для задоволення національних потреб національних меншин. Наприклад, в Білорусії, за даними на 1928 р., було 28 єврейських, 19 польських, 16 російських, 5 латишських, 2 українські і 2 німецькі Ради. У 1932 р. було створено національний польський район [13, с. 122].

В Україні, в регіонах, де національні меншини становили більше половини населення і мешкали компактно, були виділені адміністративно-територіальні одиниці: діяли районні, селищні та сільські Ради. До 1930 р. в республіці діяло 25 національних районів (8 російських, 7 німецьких, по 3 болгарських і єврейських, 1 польський), 1087 національних Рад [2, с. 17]. Національними мовами видавалась велика кількість книг, газет і журналів, працювали школи, клуби, бібліотеки, училища, технікуми і вузи.

Політика коренізації створила сприятливі умови для консолідації націй. Однак її здійснення, як і національної політики в цілому, не було послідовним, зазнавало постійних колізій. Шовіністично настроєні політики партії і держави швидко подолали певну розгубленість, викликану рішеннями XII з'їзду РКП(б), щодо національного питання, нішли на його ревізію. У червні 1923 р. відбулася нарада ЦК РКП(б) з національного питання за участю відповідальних працівників національних республік і областей.

На нараді широко обговорювалося питання економічної самостійності національних республік, в якій активну участь приймали керівники України. Вони обстоювали повну свободу дій республіканських органів в управлінні економікою, виступали проти централізації промисловості, вимагали передати у відання України великі промислові трести, що були основою української економіки, які опинилися в союзному підпорядкуванні. Рішуче ставилось питання про надання республікам більших фінансових прав, більшої ініціативи в розподілі кредитів, зокрема сільськогосподарського. М. Скрипник, який виступав з промовою в обговоренні доповіді Й. Сталіна «Практичні заходи щодо

впровадження резолюції XII з'їзду партії з національного питання», наголосив, що республіки мають лише право формувати свої бюджети, але розпоряджатися ними не можуть. Крім того, вони майже не мали бюджетних коштів, які забирає центр. Бюджетне право повинно бути гарантоване виділенням певних прибутків республіці [25].

Необхідно зазначити, що позиція центральних бюджетних, як і інших керівних органів, не змінилася до кінця розвалу СРСР. Збереглася хибна практика, коли республіки всі кошти відраховували в союзний бюджет, а вже потім тим же республікам виділялась певна частина грошей.

На тій же нараді українська делегація пропонувала розширити права Ради національностей з тим, щоб усі рішення верховних органів Союзу обов'язково проходили через цю палату. Пропонуючи створити в Раді національностей свою президію, українські делегати висували ідею про наділення її самостійною законодавчою владою. Центральний виконавчий комітет, згідно з їх міркуваннями, повинен був би складатися з президій обох палат і збиратися на сесії раз в чотири місяці. Висуваючи ці та інші вимоги і пропозиції, українські делегати прагнули до вдосконалення ролі федерації рівноправних республік, шукали оптимальний варіант співіснування центру і національних республік, що входили до складу СРСР. Й. Сталін вбачав у позиції українців лише бажання збільшити небезпеку місцевого націоналізму і утвердити «конфедералістські» настрої. Він звинуватив українських делегатів у тому, що вони своїми діями підривають основи союзного об'єднання.

Варто зазначити, що всі спроби реалізувати висунуті українськими комуністами вимоги щодо певної самостійної діяльності в політичній економічній сферах, не мали успіху. Масові репресії, що набирали обертів звели нанівець прагнення народів СРСР до широкого національного розвитку. Дане питання потребує ґрунтовного висвітлення з огляду на розбудову незалежної української держави, яка має посісти належне місце в світовому співтоваристві.

Джерела та література

1. Акимова Л. Н. Национальные процессы и противоречия на современном этапе. К., 1990.
2. Гасанов Н. Н., Зачесов К. Я., Казимов А. К. Национальный вопрос: иллюзии и поиск истины. Социально-политический журнал. 1993. №3.
3. Год русской революции (1917-1918 гг.). М., 1918.
4. Зайченко А. С. США – СССР: Личное потребление: Некоторые сопоставления. США: экономика, политика, идеология. М., 1988. №12.
5. Игнатов В. А. Социальное и национальное в социалистическом обществе: соотношение и проблемы. К., 1989.
6. Критика фальсификаций национальных отношений в СССР. М., 1984.
7. Ленін В. І. Повне зібрання творів. Т. 24.
8. Ленін В. І. Повне зібрання творів. Т. 27.
9. Ленін В. І. Повне зібрання творів. Т.35.
10. Ленін В. І. Повне зібрання творів. Т.48.
11. Майборода А. Н. Теория этнополитики в западном обществоведении. К., 1993.
12. Национальные процессы в СССР. М., 1991.
13. Национальная государственность союзной республики. К., 1991.
14. Ненароков А. П. Крах попыток прогностического анализа межнациональных отношений. Отечественная история. 1992. №2.
15. Несостоявшийся юбилей.
16. Силницкий Ф. Национальная политика КПСС в период с 1917 по 1922 г. Сучасність. 1981.
17. Солодухин Ю. Грозит ли Российской Федерации участь Советского Союза? Диалог. 1993. №1.
18. Сталин Й. Марксизм и национальный вопрос. Национальный и колониальный вопрос и РКП(б): Материалы и статьи. М., 1925.

19. Несостоявшийся юбилей: Почему СССР не отпраздновал свое 70-летие. М., 1992.

20. Ямсков А. Н. Нагорный Карабах: анализ причины путей решения межнациональных конфликтов. Национальные процессы в СССР. М., 1991.

УДК:94:323.28(477)«1937/1938»

Юрій Шаповал

**«ВЕЛИКИЙ ТЕРОР» 1937-1938 РОКІВ В УКРАЇНІ:
ЩО МИ ЗНАЄМО ПРО НЬОГО І ЩО НЕ ЗНАЄМО.**

Аналізуються причини організованого сталінським режимом масового терору в Україні: його плановість, масштаби фальсифікації обвинувачень, застосування тортур і надзвичайний та закритий характер судочинства.

Ключова слова: *сталінський режим, терор, український народ, каральні органи влади.*

The causes of the Stalinist regime of mass terror in Ukraine are analyzed: its planning, the scope of falsification of charges, the use of torture and the extraordinary and closed nature of legal proceedings.

Key words: *Stalinist regime, terror, Ukrainian people, punitive authorities.*

У 1937-1938 роках Радянський Союз відчув на собі нову потужну хвилю терору, хоча не було ні війни, ні колективізації, ні якогось очевидного і результативного спротиву режиму. Безпрецедентна плановість і масовість «спецоперацій», невідомі історії масштаби фальсифікації обвинувачень, офіційно санкціоноване застосування тортур, надзвичайний і закритий характер судочинства – все поєднувалось з нестримною пропагандисткою кампанією.